

MILITAIR-HISTORISCHE LEESWIJZER AFRIKA

Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Algemeen

**** Verdeel en heers. De deling van Afrika 1880 – 1914/H.L.Wesseling (6^e druk; Amsterdam, 2005) ISBN 90-351-2880-X**

Vanaf ongeveer 1880 werd Afrika het doelwit van een ongekende Europese expansiedrift. Dertig jaar later was vrijwel het gehele continent verdeeld tussen de koloniale mogendheden, waarbij Groot-Brittannië en Frankrijk het leeuwendeel voor zich opeisten. Toch wisten ook het Duitse Keizerrijk, België en Portugal aanzienlijke gebieden aan zich te onderwerpen. De Leidse emeritus hoogleraar Wesseling laat in zijn prettig leesbare boek zien dat deze verdeling grotendeels het werk was van ambitieuze handelaren, blanke bestuurders en militairen ter plaatse. Om redenen van ‘nationale eer’ zagen de diverse regeringen zich vervolgens gedwongen zich bij de ‘voldongen feiten’ neer te leggen en hun landgenoten te steunen. De verdeling van de geclaimde gebieden werd op diplomatieke wijze (in Europa) bezegeld. Nadat de buit was verdeeld, bleek het daadwerkelijk vestigen van het gezag doorgaans een moeizame, kostbare en langdurige aangelegenheid.

**** The state of Africa. A history of fifty years of independence/Martin Meredith (Londen, 2006) ISBN 0-7432-3222-4**

Chinua Achebe, een veel gelezen Nigeriaans schrijver, heeft ooit gezegd: er is niets mis met Nigeria, niet met de mensen en niet met het land, het probleem is het leiderschap. De Nigeriaanse politieke leiders zijn niet in staat gebleken effectief en verantwoordelijk bestuur te brengen en door een persoonlijk voorbeeld werkelijk leiderschap te tonen. Dat dit voor vrijwel het hele Afrikaanse continent geldt, maakt dit fascinerende boek duidelijk. Het is een politieke geschiedenis van Afrika sinds de dekolonisatie. Het is nuchter, informatief en zonder vooringenomenheid geschreven. Het is vooral sterk als het gaat om de beschrijving van de politieke leiders die Afrika sinds de dekolonisatie heeft gekend, hun ideeën, idealen, persoonlijkheid en politiek handelen. Het is een bij vlagen huiveringwekkend en aangrijpend verhaal van politiek falen, van gefrustreerde idealen en megalomanie, van misdaad en corruptie, van hongersnood en ziekte, van oorlog en genocide. Het probleem was (en is) dat de politieke elite van *big men* verstrikt is geraakt in een door etnische factoren gedomineerd systeem van clientèle en patronage. Staat en economie werden geplunderd voor eigen gewin en voor onderhoud van de eigen familie en clan. Democratie, verkiezingen en de *rule of law* kregen nergens de kans tot ontwikkeling te komen. Vrijwel alle staten kregen te maken met burgeroorlog en terreur. Meredith voorziet geen einde aan de crisis. Het Afrikaanse leiderschap is mislukt, oorlog blijft endemisch en wat betreft sociale en economische ontwikkeling staan veel landen er slechter voor dan vijftig jaar geleden, terwijl de voortwoekerende aids-epidemie de crisis nog verergert.

***** Afrika. Van de Koude Oorlog naar de 21e eeuw/Roel van der Veen (Amsterdam, 2004) ISBN 90-6832-525-6**

Dit boek is een uitstekende introductie tot de eigentijdse geschiedenis van Sub-Sahara Afrika. De auteur, werkzaam bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken, schreef dit kloeke werk op persoonlijke titel. Hoewel Van der Veen oog heeft voor de grote verscheidenheid van Afrika, probeert hij vooral de gemeenschappelijke structuren en ontwikkelingen op dit grote continent

bloot te leggen. Dit alles om de vraag te kunnen beantwoorden hoe het komt dat Afrika in ontwikkeling zo sterk is achtergebleven bij de rest van de wereld. Zijn conclusie luidt dat de oorzaken hiervoor niet moeten worden gezocht in de zwakke positie van Afrika binnen het wereldhandelssysteem of in de erfenis van het koloniale verleden, hoe schadelijk die in sommige opzichten ook is geweest. De ware oorzaken zijn volgens hem te vinden in de traditionele sociale en culturele verhoudingen in Afrika, die een 'normale' ontwikkeling van de staat ernstig belemmeren. Anders gezegd: de oorzaken van Afrika's armoede liggen vooral op het continent zelf. Het begrip 'afrikanisering' speelt een centrale rol in Van der Veens betoog. Daarmee bedoelt hij te zeggen dat de westerse politieke structuur die de landen bij hun onafhankelijkheid kregen opgelegd, langzaam maar zeker werd uitgehold door sociaal-culturele krachten uit het prekoloniale verleden. Die hebben er sterk toe bijgedragen dat in de meeste landen de Afrikaanse machthebbers en elites ondermaats hebben gepresteerd. Over de toekomst van Afrika is Van der Veen somber: wanbestuur, armoede en corruptie zijn nog altijd aan de winnende hand.

*** De president, de hyena en de kleine hagedis. Afrika na de Koude Oorlog/Rik Delhaas** (Amsterdam/Antwerpen, 2006) ISBN 90-254-2826-6

De journalist Rik Delhaas reisde in 1994 voor het eerst naar Afrika om verslag te doen van de genocide in Rwanda. Sindsdien is hij vaak teruggeweest en heeft hij liefde voor dit continent opgevat. Dat blijkt duidelijk uit deze bundel die uit zes opstellen bestaat. In deze verhalen, die steeds in een ander land zijn gesitueerd, beschrijft hij het vaak bizarre dagelijkse leven van één of meer 'gewone' Afrikanen. De enige uitzondering hierop is zijn verslag van de presidentsverkiezingen in het van Somalië afgescheiden en niet door de VN erkende Somaliland. Daar dragen de kandidaten allemaal een bijnaam: vandaar de titel van het verhaal die tevens als titel van de bundel is gekozen. Het boek van Delhaas is door zijn totaal andere benadering een boeiende aanvulling op de noodzakelijkerwijs abstracte studie van Van der Veen. Hier wordt de mens zichtbaar.

**** The African aids epidemic. A history/John Iliffe** (Oxford, 2006) ISBN 0-85255-890-2

**** Aids and power. Why there is no political crisis – yet/Alex de Waal** (Londen/New York, 2006) ISBN 1-84277-707-6

Voor wie als *peacekeeper* naar Afrika vertrekt, is enige kennis van de wijze waarop de aids-epidemie de afgelopen 25 jaar dit continent heeft geteisterd, geen overbodige luxe. Ongeveer een zesde van de bevolking van Sub-Sahara Afrika is momenteel met het hiv-virus geïnfecteerd. Het boek van de Schotse hoogleraar John Iliffe is een uitstekende introductie op de geschiedenis van deze ziekte, die naar alle waarschijnlijkheid haar oorsprong vond in het westen van Equatoriaal Afrika. De auteur laat zien hoe het hiv-virus zich over Afrika heeft verspreid en beantwoordt de vraag hoe het komt dat de aids-epidemie vooral in Afrika op zo'n grote ramp is uitgeleden. Iliffe besteedt vervolgens aandacht aan de pogingen om de epidemie te bestrijden, belemmerd door soms hardnekkige vormen van struisvogelpolitiek. Hoewel hij een lijdensverhaal van ongekende omvang beschrijft, zijn er ook lichtpuntjes in zijn boek. Zo prijst hij de veerkracht van de slachtoffers, hun familieleden en de samenlevingen als geheel, terwijl hij vol lof is over de humanitaire arbeid van de talloze non-gouvernementele organisaties (ngo's) die zich over de aids-getroffenen ontfermen. Iliffe's behoedzaam optimistische conclusie luidt dat de epidemie inmiddels min of meer is ingedamd. Aansluitend loont het de moeite *Aids and power* te lezen. In dit compacte boek legt De Waal uit hoe het

komt dat de politieke leiders in Afrika niet of nauwelijks zijn afgerekend op hun onvermogen de aids-epidemie te bestrijden. De Waal is, waar het de toekomst betreft, minder optimistisch dan Iliffe.

* **Me against my brother. At war in Somalia, Sudan and Rwanda**/Scott Peterson (New York, 2001) ISBN 0-415-93063-4

De Amerikaanse journalist Scott Peterson was in de jaren tachtig en negentig van de twintigste eeuw lange tijd als oorlogscorrespondent in Afrika werkzaam. Getrokken door het avontuur, en min of meer verslaafd aan het gevaar dat hij liep, was hij steeds te vinden op de gewelddadigste plekken van het continent. In *Me against my brother* doet hij knap verslag van zijn belevenissen in wat voor hem de top drie van oorlogsgebieden is geweest. De hoofdstukken over Somalië beslaan ongeveer de helft van het boek. Centraal daarin staat het mislukte Amerikaanse (en VN-) ingrijpen in deze *failed state* begin jaren negentig. Petersons verslag van de zich eindeloos voortslepende burgeroorlog in Soedan is zo mogelijk nog troostelozer. De trieste climax van het boek is een beschrijving van de genocide in Rwanda. Wat het meest beklijft bij het lezen van dit boek is de uitzichtloosheid en de meedogenloosheid van het geweld in Afrika. Toch blijft Peterson – ietwat geforceerd – hoopvol, als de internationale gemeenschap zich maar eens wat intensiever en oprechter met dit continent zou willen bemoeien.

Militair

**** Wars of Imperial Conquest in Africa, 1830-1914**/Bruce Vandervort (Londen, 1998)
ISBN 1-85728-487-9

Europese mogendheden veroverden in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw vrijwel geheel Afrika. Frankrijk en Groot-Brittannië gingen hierbij voorop. Maar ook Portugal, Duitsland, België en Italië hebben zich meester gemaakt van delen van het continent. De 'deling van Afrika' bereikte een hoogtepunt in de periode van het moderne imperialisme tussen 1870 en 1914. Dit boek biedt een handzaam chronologisch overzicht van de koloniale verovering van Afrika in de genoemde periode. Verweven hiermee bespreekt de auteur thema's die hij belangrijk acht voor de koloniale oorlogvoering in Afrika. Hiertoe behoren de wijze van oorlogvoering; de rekrutering van honderdduizenden inheemse militairen in de koloniale legers; de betekenis van de nieuwe wapens waarvan de Europeanen gebruikmaakten, zoals de mitrailleur; het gewapend verzet dat Afrikaanse vorsten en aanvoerders tegen de Europese indringers boden en de betekenis van de islam hierbij. De auteur beschrijft in een apart hoofdstuk hoe de situatie in Afrika was voordat de Europese verovering op gang kwam. In het slothoofdstuk geeft hij een beschouwing over de gevolgen van de koloniale oorlogvoering voor het huidige Afrika.

**** Frontiersmen: warfare in Africa since 1950**/Anthony Clayton (Londen, 1999) ISBN 1-85728-525-5

Dit boek biedt een overzicht van de militaire geschiedenis van Afrika in de tweede helft van de twintigste eeuw. De auteur slaagt erin de veelheid aan oorlogen op een begrijpelijke wijze in kaart te brengen en de variëteit aan conflicten goed te laten uitkomen. Hoewel het boek een grote hoeveelheid krijgsgeschiedenissen, strijdorganisaties en jaartallen noemt, blijft het goed leesbaar. Om greep te krijgen op de grote verscheidenheid aan oorlogen, onderscheidt de auteur twee perioden met daarbij behorende typen oorlog. In de eerste plaats waren er de oorlogen die samenvielen met de dekolonisatie. Het waren bevrijdingsoorlogen van uiteenlopende aard en intensiteit. In de tweede plaats waren er de talloze oorlogen die sinds de onafhankelijkheid tussen Afrikaanse staten onderling en binnen die staten zijn uitgevochten. Ook oorlogen van dit type liepen sterk uiteen. Clayton poogt tevens de oorlogvoering in modern Afrika te karakteriseren. Hij wijst erop hoezeer de moderne Afrikaanse oorlogen verschillen van het Europese concept van oorlogvoering. Zij mogen dan gevoerd zijn met simpele wapens, met relatief weinig strijders, of vanuit een andere filosofie dan in Europa, zij waren niet minder gruwelijk of dodelijk. Terreur, genocide en andere vormen van nietsontziende geweldpleging waren geen onbekende verschijnselen op het Afrikaanse krijgstoneel. Legers of andere strijdorganisaties onttaarden dikwijls in criminele benden of in groepen voor wie geweldsuitoefening een *way of life* was geworden.

**** Africa's Armies. From honor to infamy. A history from 1791 to the present**/Robert B. Edgerton (Oxford, 2002) ISBN 0-8133-4277-5

Afrika heeft nooit een met Europa vergelijkbaar proces van natievorming ondergaan. Toch kende het in het prekoloniale tijdperk een grote verscheidenheid aan koninkrijken en staten, al dan niet beschikkend over een leger. Over het algemeen gold het 'primaat van de politiek': de

lokale heerser besliste over de inzet van het leger. De onderlinge oorlogen werden veelal via een vast ritueel uitgevochten en waren zelden bloedig. Vrouwen en kinderen werd vrijwel nooit een haar gekrenkt. Tijdens de verdeling van Afrika vochten de inheemse krijgers tegen de legers van de koloniale mogendheden. Hoewel de westerse legers doorgaans sterker waren, oogstten de inheemse strijders geregeld bewondering van hun (blanke) tegenstanders. Daarom werden zij als bruikbare (hulp)troepen gezien. Vooral de Franse koloniale troepen, bekend onder de verzamelnaam ‘Senegalezen’, verwierven tijdens de Eerste Wereldoorlog een reputatie van dappere en gevreesde vechters. Na de dekolonisatie veranderde de rol van de strijdkrachten in Afrika aanzienlijk. Al snel namen legerleiders de macht in handen waarna zij zich vaak als wrede en corrupte heersers ontpopten. Velen van hen verrijkten zich buitensporig en onderdrukten hun tegenstanders of andere groepen op een wrede manier. De minachting voor een mensenleven, ook dat van vrouwen en kinderen, staat daarbij in schril contrast met de traditioneel-ethische houding in de prekoloniale tijd. In de jaren negentig van de twintigste eeuw keerden de legers van een aantal landen ‘terug naar de kazerne’ en werd een begin gemaakt met de opbouw van een democratisch bestel, waarbij corruptie en zelfverrijking werden bestreden. De auteur ziet hierin een hoopgevende ontwikkeling. In zijn ogen is het een goed teken dat (sommige) militaire leiders ‘inzien’ dat zij een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een duurzame ontwikkeling van hun land, door de democratische regering te steunen en zich niet (meer) met politiek in te laten.

**** United Nations peacekeeping in Africa since 1960/Norrie MacQueen (Londen, 2002). ISBN 0-582-38253-X**

Van de vredesoperaties van de Verenigde Naties op het Afrikaanse continent bestaat over het algemeen een nogal negatief beeld, als zouden zij vrijwel allemaal op een fiasco zijn uitgelopen. Niets is echter minder waar. Er waren – behalve hele en halve mislukkingen – wel degelijk ook successen. Een overzicht maakt dit duidelijk. In MacQueen’s boek komen ze allemaal aan bod, geografisch en chronologisch gerangschikt. Beginnend bij de eerste missie, de complexe ONUC-missie in Congo, die van 1960 tot 1964 werd uitgevoerd, schetst de auteur in kort bestek de vredesoperaties van de VN in hun politieke context. Bovendien zet hij het VN-optreden op het geplaagde continent, zowel de bovengenoemde ‘lakmoesproef’ tijdens de Koude Oorlog als de hausse aan operaties sinds het einde van de jaren tachtig, in een breder kader van theorieën over internationale betrekkingen, falende, mislukte en quasi-staten, ontwikkelingssamenwerking, alsmede vredeshandhaving en conflictoplossing. Tot slot maakt MacQueen de balans op. Hij wijst op het belang en nut van dergelijke vredesondersteunende activiteiten door de internationale gemeenschap, ondanks het feit dat de missies per definitie nooit aan de hoge verwachtingen lijken te voldoen. Hij stelt dat er inmiddels genoeg ervaringen zijn opgedaan met *peacekeeping* en *peacemaking* in Afrika om belangrijke lessen te trekken voor de toekomst. Dit boek vormt daartoe een goede aanzet.

***** Peacekeeping and peace enforcement in Africa. Methods of conflict prevention/Robert I. Rotberg e.a (Washington/Cambridge, 2000) ISBN 0-8157-7576-8**

Klassieke vormen van *peacekeeping* voldoen bij interventies in intrastatelijke conflicten vaak niet. Militairen moeten in Afrika daarom anders gemandateerd worden ingezet. Ruimere en robuustere spelregels zijn onvermijdelijk, nu het reanimeren van mislukte staten een van de prioriteiten van de internationale gemeenschap lijkt geworden. De manier waarop conflicten worden voorkomen en opgelost op het Afrikaanse continent, waar jaarlijks tienduizenden

doden vallen door (para)militair geweld, moet op de schop. Dit is althans de strekking van de bundel *Peacekeeping and peace enforcement in Africa*. Het centrale thema is de vraag hoe crisisbeheersing in Afrika effectiever kan worden gemaakt. De bundel bestaat voor de helft uit essays met analyses en oplossingen van regio- en themadeskundigen. De tweede helft van de publicatie is een verslag van diverse discussies rond het bovengenoemde thema op een congres van militairen, politici en wetenschappers over crisisbeheersing in Afrika dat in 1999 in Tanzania werd gehouden. De rode draad die door alle bijdragen én het congresverslag loopt, is de notie dat Afrikaanse krijgsmachten zelf meer moeten bijdragen aan vredesmacht in hun eigen regio. Daarbij had men ook aandacht voor de vraag hoe dat in praktische zin met westerse hulp kan worden gerealiseerd. In dat opzicht loopt deze discussie van ongeveer acht jaar geleden vooruit op de huidige crisis in bijvoorbeeld Darfur.

**** Intervening in Africa. Superpower peacemaking in a troubled continent/Herman J. Cohen** (Londen, 2000) ISBN 0-333-77929-0

Dit boek, van de hand van de Amerikaanse carrièrediplomaat Herman Cohen, is een interessant overzichtswerk van zeven Afrikaanse conflicten op het breukvlak van de Koude Oorlog en de periode daarna. Vanuit Amerikaans beleidsmatig perspectief verhaalt het boek over de diplomatieke en andere inspanningen van de regering Bush senior (1989-1993) ten aanzien van vier, destijds al wat langer bestaande burgeroorlogen in Ethiopië, Soedan, Angola en Mozambique, en drie in die periode begonnen conflicten in Liberia, Somalië en Rwanda. Cohen, destijds *assistant secretary of state for African affairs*, blijft de ontwikkelingen daarna volgen tot het jaar 2000. De op papier gezette herinneringen van deze goed in de materie ingevoerde Amerikaan, geven een helder inzicht in de achtergronden van genoemde Afrikaanse burgeroorlogen en in de rol die de Sovjet-Unie en vooral de Verenigde Staten speelden. Dit boek maakt vooral goed zichtbaar hoe de grote mogendheden destijds in Afrika opereerden. Cohen noemt man en paard en laat ook de blunders van zijn eigen regering aan bod komen. Bovendien laat hij zien dat niet interveniëren soms ook een vorm van interventie is.

**** The causes of war and the consequences of peacekeeping in Africa/Ricardo R. Laremont, ed.** (Porthsmouth, 2002) ISBN 0-325-07061-X

Deze degelijke wetenschappelijke bundel bespreekt de VN-*peacekeeping*-missies sinds 1990 in Afrika, waarbij de auteurs het succes of falen van de missies proberen te verklaren. Om tot een overzichtelijke analyse te komen, is het boek in drie delen opgedeeld. Het eerste deel is een theoretische beschouwing over de oorzaken van de verschillende Afrikaanse oorlogen. Het tweede deel vormt het fundament van de bundel, waarin een reeks casestudies (Angola, het Grote Merengebied, Liberia, Mozambique, Sierra Leone, Somalië en Soedan) aan bod komt. Aan de hand van een set gezamenlijke criteria proberen de auteurs ieder tot een antwoord te komen op de vraag in hoeverre de *peacekeeping*-missie in het door hen besproken geval met succes is afgerond. Het cement voor de bundel wordt in het laatste deel geleverd. Daarin worden aanwijzingen gegeven voor de wijze waarop de transformatie naar een democratie – voor Laremont de belangrijkste voorwaarde voor stabiliteit – het beste kan verlopen. Hierbij wordt met name ingegaan op de vraag op welke manier officieren aan dit proces kunnen bijdragen, waarbij hun politieke macht uiteindelijk aan het civiele gezag wordt overgedragen.

** **Civil Wars in Africa. Roots and resolution**/Taisier M. Ali en Robert O. Matthews, eds. (Montreal, 1999) ISBN 0-7735-1883-5

*** **Understanding civil war. Evidence and analysis. Volume 1 Africa**/Paul Collier en Nicholas Sambanis, eds. (Washington DC, 2005) 0-8213-6047-7

Vanouds was de neiging sterk om burgeroorlogen in Afrika aan externe krachten te wijten, namelijk het kolonialisme en vervolgens de machtsstrijd tussen de VS en de Sovjet-Unie in het kader van de Koude Oorlog. In meer recente studies, zoals *Civil Wars in Africa*, hebben onderzoekers meer oog voor interne factoren. Deze bundel bestaat uit casestudies over Oeganda, Ethiopië en Eritrea, Rwanda, Liberia, Mozambique, Somalië, Soedan, Zimbabwe, Tanzania en de rol van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid en de VN. Centraal staat de vraag hoe burgeroorlogen ontstaan, hoe zij verlopen, hoe zij (kunnen) worden beëindigd en vooral hoe zij kunnen worden voorkomen. Een opvallende conclusie is dat bemoeienis van buitenaf vaak leidt tot een verscherping en/of verlenging van het conflict. Ten aanzien van de vraag hoe tot *conflict resolution* te komen, zijn de auteurs overigens het minst zeker en minst eenduidig in hun antwoorden. Deze studie is niettemin zeer de moeite waard en bovendien zeer toegankelijk. Dat laatste kan niet worden gezegd van de bundel *Understanding Civil War*, die aan de hand van een complex, deels econometrisch, model (*the Collier-Hoeffler model of civil war onset*) zich over dezelfde materie ontfermt. Het boek bevat een interessante benadering van het verschijnsel burgeroorlog, maar is wel stof voor doorbijters.

Centraal-Afrika

**** The Rwanda crisis 1959-1994. History of a genocide/Gérard Prunier (Londen, 1995)**
ISBN 1-85065-247-3

De zwartste bladzijde in de recente geschiedenis van Afrika is zonder twijfel de genocide die in het voorjaar van 1994 in Rwanda plaatsvond. Meer dan 800.000 mensen, in meerderheid Tutsi's, vonden hierbij de dood. De Franse journalist en politiek analist Prunier maakt in *The Rwanda crisis* inzichtelijk hoe deze volkerenmoord zich heeft kunnen voltrekken. Het ging volgens hem niet om een spontane opleving van tribale hartstochten, maar om een goed voorbereide en planmatig uitgevoerde gruweldaad waarvoor de geesten met behulp van een indringende (radio)propagandacampagne rijp waren gemaakt. Hij legt de historische wortels van de Hutu-Tutsi tegenstelling bloot, waarbij hij er met nadruk op wijst hoezeer deze tegenstelling door de westerse machten en met name de Belgische kolonisator is aangewakkerd. Hoewel zijn betoog tamelijk deterministisch is, is zijn schets van het verleden niettemin verhelderend. Aan de betrokkenheid van de VN (UNAMIR) bij de genocide maakt Prunier weinig woorden vuil. Zijn meest cynische passages reserveert hij voor de rol van zijn eigen land: Frankrijk. Lijdend aan het 'Fashoda-syndroom', was de Franse regering volledig gefocust op het bestrijden van de (vermeende) Anglo-Amerikaanse invloed op het Afrikaanse continent.

**** Conspiracy to murder: The Rwandan genocide/Linda Melvern (New York, 2006) ISBN**
1-84467-542-4

Linda Melvern, journalist en voormalig adviseur van het militaire onderzoeksteam van het *International Criminal Tribunal on Rwanda*, ontrafelt in dit indrukwekkende boek het proces van de genocide op de Tutsi's door de Rwandese Hutu-regering. Tot in detail beschrijft zij hoe de regering vanaf 1990 de uitroeiing van de Tutsi-bevolking voorbereidde tot en met de daadwerkelijke uitvoering daarvan in april 1994. Hierbij gaat Melvern ook in op de dubieuze rol van de Belgische en Franse regeringen en de lakse houding van de Verenigde Naties. Zo blijkt onder meer dat Frankrijk jarenlang wapens leverde aan Rwanda en dat het Franse leger de militaire training van onder meer de *Interahamwe* verzorgde. Zij bouwt met dit boek voort op haar vorige publicatie *A people betrayed: the role of the west in Rwanda's genocide* (2000,). In *Conspiracy to murder* gaat Melvern echter dieper in op de sleutelfiguren die voor de genocide verantwoordelijk waren. Voor dit knap staaltje onderzoeksjournalistiek heeft Melvern veelvuldig gebruikgemaakt van officiële documenten (van onder meer de VN, de Rwandese regering en de Rwandese militaire inlichtingendienst) en heeft zij interviews met de hoofdrolspelers afgenomen. Haar nieuwe boek is een fascinerende ontrafeling van het complexe web van actoren en bevat een unieke reconstructie van het genocideproces. *Conspiracy to murder* is het beste boek dat tot dusverre over de Rwandese genocide is geschreven.

*** Shake hands with the devil. The failure of humanity in Rwanda/Roméo Dallaire**
(Toronto, 2003) ISBN 978-0-099-47893-5

De Canadese luitenant-generaal Roméo Dallaire vertrok in 1993 vol ambitie naar Rwanda om als commandant van de vredesmacht UNAMIR toe te zien op de naleving van de akkoorden

van Arusha. Al spoedig bleek dat de rol die hij kon spelen zeer beperkt was, al was het alleen maar omdat de VN-Veiligheidsraad geen cent voor de vredesmissie in het verre Rwanda overhad. Toen in april 1994 de genocide losbarstte, was Dallaire niet bij machte het geweld te stoppen ondanks al zijn pogingen daartoe. In *Shake hands with the devil* doet hij uitvoerig verslag van de nachtmerrie die hij doorleefde en die hem psychisch ernstig zou beschadigen. Het boek staat bol van de verwijten, in de eerste plaats aan het adres van de Hutu-extremisten die de mensenslchting op hun geweten hebben, maar ook aan de Franse en Belgische autoriteiten, de bureaucraten en diplomaten van de VN en aan de ongeïnteresseerde regering van de VS. *Shake hands with the devil* is een eerlijk en tegelijk ook enigszins klinisch boek waarin de auteur zijn eigen rol niet mooier heeft gemaakt dan deze is geweest. Daarvoor is zijn gevoel van schuld, schaamte en machteloosheid te groot.

*** We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families. Stories from Rwanda/Philip Gourevitch (New York, 1998) ISBN 0-312-24335-9**

De Amerikaanse journalist Philip Gourevitch reisde in 1995 naar Rwanda om een beeld te krijgen van de verschrikkingen die zich het jaar daarvóór in dat land hadden afgespeeld. Bijna drie jaar lang trok hij vrijwel onafgebroken door Rwanda, op zoek naar sporen en ooggetuigen van de genocide. Op basis van gesprekken met overlevenden, met enkele daders en met de nieuwe machthebbers, onder wie Paul Kagame, schreef hij een indringend relaas, in de vorm van een bundel losse verhalen, van de onvoorstelbare misdaad die zich in dit Midden-Afrikaanse land heeft voltrokken. Hoewel hij diep graaft, kan hij uiteindelijk geen eenduidig antwoord geven op de vraag hoe dit heeft kunnen gebeuren. Hij wil in ieder geval niets weten van de simpele verklaring dat de genocide het onvermijdelijke gevolg was van eeuwenoude tribale tegenstellingen in het land. Ook bij hem is de beklagdenbank overvol: op de eerste rij zitten de Hutu-extremisten, daarachter de Franse regering en de Verenigde Naties. Ook zijn eigen regering in Washington krijgt de nodige verwijten. *Stories from Rwanda* ontleent zijn kracht echter vooral aan de persoonlijke getuigenissen.

Van dit boek bestaat een Nederlandse vertaling: Philip Gourevitch, *'Ze maken ons allemaal dood': verhalen uit Rwanda* (Amsterdam, 2000) ISBN 90-450-0178-0.

*** Une saison des machetes. Les tueurs parlent/Jean Hatzfeld (Parijs, 2003) ISBN 20-2061-2143**

De genocide in Rwanda duurde honderd dagen – gemiddeld 8.000 doden per dag – en het meest gebruikte wapen hierbij was de machete. Tussen januari 1993 en maart 1994 importeerde en verdeelde de (Hutu-)regering ongeveer 580.000 machetes onder de bevolking. Na de moord op president Habyarimana begon de slachting van de Tutsi's. De auteur beschrijft, af en toe afstandelijk, de wijze waarop de bevolking van het dorp Nyamata participeert in de moordpartijen, opgestookt door een maandenlange haatcampagne. De bevolking gaf gehoor aan de dagelijkse oproep om, voorzien van een geslepen machete, zich op een centrale plek te melden om vervolgens de aangegeven gebieden 'te zuiveren'. Zonder enig mededogen en schijnbaar probleemloos worden mannen, vrouwen en kinderen afgeslacht. Op de weg terug naar huis worden de woningen van de slachtoffers geplunderd. De auteur heeft de verhalen tijdens diepgaande interviews uit de mond van de daders opgetekend. Ook hij stelt de vraag hoe het mogelijk is dat mensen, vaak burens of streekgenoten, elkaar dit (kunnen) aandoen. Zijn antwoord gaat niet in op een eventuele psychologische verklaring, maar laat zien dat 'meedoen, toegeven aan de externe druk' een

overlevingsstrategie is. Dan blijkt maar weer eens dat ‘onder de juiste omstandigheden’, net als in de Tweede Wereldoorlog, ‘gewone’ mensen tot de verschrikkelijkste misdaden in staat zijn. Het boek is ook verkrijgbaar in het Nederlands: Jean Hatzfeld, *Seizoen van de machetes. Het verhaal van de daders* (Amsterdam, 2004) ISBN 90 234 1464 0; en in het Engels: Jean Hatzfeld, *A time for machetes. The Rwandan genocide: the killers speak* (Londen, 2005) ISBN 1-85242-882-1.

***** The African stakes of the Congo war**/John F. Clark, ed. (New York, 2004) ISBN 1-4039-6723-7

In 1960 verkreeg de Belgische kolonie Congo zonder overgangsproces plotseling de onafhankelijkheid. Het land was hier nauwelijks op voorbereid. Na de terugtrekking van de Belgen, die de spil in het bureaucratische systeem waren, geraakte het land in een economisch diep dal. Tijdens het 37-jarige dictatoriaal bewind van president Mobutu werd het land (dat toen Zaïre heette) nog verder in chaos en ellende ondergedompeld. Met militaire steun van verschillende Afrikaanse landen en financiële hulp van enkele westerse staten wist Laurent Kabila tijdens de Eerste Congolese oorlog (1996-1997) de macht over te nemen. Anderhalf jaar later brak er wederom een machtsstrijd uit waarbij vele landen waren betrokken. In de bundel van Clark worden de verschillende motieven van de betrokken staten (met name Rwanda, Angola, Zimbabwe, Oeganda en Zuid-Afrika) uiteengezet. De auteurs beschrijven gedetailleerd de oorzaken en gevolgen van de conflicten tijdens de jaren negentig in Centraal-Afrika en hoe deze tot een internationale oorlog in de Democratische Republiek Congo leidden. *The African stakes of the Congo war* biedt de lezer een gedegen analyse van de nationale en internationale belangen bij Afrika's eerste continentale oorlog en is een must voor iedereen die iets wil begrijpen van de complexe conflicten in Centraal-Afrika na de Koude Oorlog.

**** The Congo Wars: conflict, myth & reality**/Thomas Turner (New York/Londen, 2007) ISBN 978-1-84277-689-6

In het post-Mobutu tijdperk werd de Democratische Republiek Congo blootgesteld aan de bloedigste oorlog sinds de Tweede Wereldoorlog. De conflicten tussen 1996 en 2002 eisten meer dan 3,5 miljoen levens. Hoewel deze periode doorgaans wordt beschouwd als Afrika's grootste multinationale oorlog (tot nu toe), krijgt Congo, zo betoogt de auteur, in tegenstelling tot Soedan (met twee miljoen slachtoffers over een periode van 22 jaar) en Rwanda (een miljoen doden) niet de aandacht die het verdient. Turner probeert dan ook met dit boek de Congolese tragedie aan de vergetelheid te ontrukken. In een korte en scherpe analyse ontvouwt hij de oorzaken en gevolgen van de oorlog in Congo en de belangen van de verschillende Afrikaanse landen daarbij. Daarnaast besteedt hij aandacht aan de grootste brandhaarden in Noord- en Zuid-Kivu, waar het anno 2007 nog steeds erg onrustig is. Tot slot geeft de auteur enkele suggesties hoe Congolese leiders, naburige Afrikaanse landen en de internationale gemeenschap de vrede en stabiliteit in de regio kunnen herstellen.

*** In the footsteps of mr. Kurtz. Living on the brink of disaster in the Congo**/ Michela Wrong (Londen, 2001) ISBN 1-84115-422-9

Toen Mobutu Sese Seko in 1997 in Marokko overleed, bezat de ex-president van Congo/Zaire in elke Congolese stad een paleis en had hij onder andere een reusachtige villa aan de Franse Rivière, een villa-boerderij in het Zwitserse Savigny, een *casa* in de Portugese Algarve, een luxeappartement in Parijs, negen appartementencomplexen en villa's in Brussel, alsmede villa's en hotels in Kaapstad, Madrid, Marbella, Marrakesh, Abidjan en Dakar. Niet gek voor een man wiens hele vermogen in 1959 slechts zes dollar bedroeg. Alles aan Mobutu was groot, vooral de corruptie waardoor zijn 32-jarige bewind werd gekenmerkt. Dit fascinerende boek van de Britse journaliste Wrong brengt de laatste jaren van Mobutu's desastreuze bestuur in beeld. Het is een meesterlijk, onthutsend en bij vlagen hilarisch boek over de plundering van een land door zijn eigen bestuur en elite. Wrong laat aan de hand van Congo zien hoe Afrikaans bestuur in de praktijk werkt: als een allesomvattend systeem van patronage en cliëntelisme. Alle financiën van de staat en de gehele economie stonden ter beschikking van de president en zijn *inner-circle*. De bestuurs- en zakenelite, de *fat cats*, profiteerden volstrekt onbeschaamd van de geboden kansen. De Congolese bevolking ploeterde ondertussen verder, ondergedompeld in armoede, *on the brink of disaster*, zoals de ondertitel van dit boek luidt, maar op de been gehouden door een fabelachtig improvisatievermogen, een ontembare levenswil en een groot gevoel voor macabere humor. Wrong besteedt ook aandacht aan de geschiedenis van Congo in de koloniale tijd, aan de ontwikkelingen na de dekolonisatie en aan de opkomst van Mobutu als president en dictator. Hij ontving tijdens de Koude Oorlog veel steun van westerse mogendheden, omdat zij hem als een waardevolle bondgenoot beschouwden.

De Hoorn van Afrika

**** Battling terrorism in the Horn of Africa**/Robert I. Rotberg, ed. (Cambridge, 2005)
ISBN: 0-8157-7571-7

Door de enorme aandacht voor de *war on terror* in Irak en Afghanistan vergeet men bijna dat ook andere werelddelen door terroristische activiteiten worden bedreigd. Een van de gevaarlijkste regio's is het gebied in en rondom de Hoorn van Afrika: Ethiopië, Eritrea, Soedan, Somalië, Djibouti, Kenia en Jemen. Met een gemene deler van armoede, onderontwikkeling, corruptie, slecht functionerende overheidsorganen en een groeiend verzet tegen westerse invloeden, vormt de regio een (potentiële) broedplaats voor terroristische groeperingen. Het was dan ook geen toeval dat Al Qa'ida in de Hoorn van Afrika meerdere cellen kon herbergen, hier haar activiteiten kon ontplooiën en meerdere keren heeft toegeslagen. Met *Battling terrorism in the Horn of Africa* trachten de auteurs de regio aan de vergetelheid te ontrukken. De bundel, samengesteld en bewerkt door Rotberg, directeur van de *World Peace Foundation*, heeft een duidelijk 'post-9/11'-karakter en geeft een helder inzicht in wat er is gedaan en wat er (met name door de VS) moet gebeuren om verdergaande terroristische activiteiten in deze regio te voorkomen.

*** The Red Sea terror triangle. Sudan, Somalia, Yemen and Islamic terror**/Shaul Shay
(New Brunswick, 2007) ISBN 1-4128-0620-8

In *The Red Sea terror triangle* behandelt Shay, directeur van het Israëliësch instituut voor militaire geschiedenis, de vraag waarom de driehoek van staten rondom de Rode Zee (Soedan, Somalië en Jemen) een belangrijk aandachtsgebied vormt (en moet vormen) in de *war on terror*. De auteur behandelt de staten afzonderlijk, waarbij de historische ontwikkeling van het land, de islam, de politiek en de banden met islamitische terroristische organisaties worden besproken. Na een vergelijkende analyse concludeert Shay dat de regio een *safe haven* is voor dit soort organisaties en geeft hij een handreiking hoe de ontplooiing van terroristische activiteiten in de regio kan worden voorkomen. De auteur beschouwt het islamitisch terrorisme als een 'cultureel erfgoed' en in zijn analyse borduurt hij voort op Huntingtons enigszins discutabele visie van een *clash of civilizations*.

**** Unfinished business: Ethiopia and Eritrea at war**/Dominique Jacquin-Berdal en Martin Plaut, eds. (Trenton/Asmara, 2004) ISBN 1-56902-217-8

*** Herinneringsboek UNMEE 2000-2001. Nederlands-Canadees bataljon in de Hoorn van Afrika**/X.E. van den Berg e.a. (Doorn, 2002)

Als donderslag bij heldere hemel raakten op 6 mei 1998 de twee buurlanden Ethiopië en Eritrea met elkaar in oorlog. Zo ontstond, volgens de auteurs, een van de eerste conventionele interstatelijke oorlogen in Afrika sinds de Koude Oorlog. Twee jaar lang vochten de twee voormalige bondgenoten ogenschijnlijk om een grensgeschil. Het grensconflict mondde uit in een loopgravenstrijd die sterk aan de Eerste Wereldoorlog deed denken. Tegen het einde van 2000 tekenden beide partijen een vredesverdrag, waarna de *peacekeeping*-troepen (waarvan een Nederlands-Canadees bataljon het hoofdbestanddeel was) van UNMEE, onder leiding van de Nederlandse generaal-majoor Patrick Cammaert, in het grensgebied de vrede moesten handhaven. In de bundel van Jacquin-Berdal en Plaut proberen de auteurs de vraag te

beantwoorden waarom de twee voormalige bondgenoten met elkaar in oorlog kwamen. Om tot een antwoord te komen, behandelen zij de historische achtergrond van het conflict tot en met het verloop van de oorlog zelf. *Unfinished business: Ethiopia and Eritrea at war* is een degelijke wetenschappelijke bundel waarin alle oorzaken en gevolgen van de oorlog alsmede het vredesproces uitvoerig worden beschreven. De Nederlandse bijdrage aan UNMEE is beschreven in het herinneringsboek van Van den Berg e.a..

**** Learning from Somalia. The lessons of armed humanitarian intervention**/Walter Clarke en Jeffrey Herbst, ed. (Colorado, 1997) ISBN 0-8133-2794-6

De door de VS geleide humanitaire interventie in Somalië leek aanvankelijk een succes, maar mondde uit in een deceptie. Weliswaar werden in de eerste paar maanden van de operatie meer dan honderdduizend levens gered, maar toen in Somalië de internationale veiligheidstroepen zich in 1995 gedwongen moesten terugtrekken, bleek er niets veranderd. Mede door het 'CNN-effect' trok de *leading-nation* haar troepen uit het land terug. De televisiebeelden van twee gesneuvelde *Rangers* die door een juichende menigte door de straten van Mogadishu werden gesleept, vormden voor veel mensen het bewijs van de chaos, waarvan de Somalische bevolking niet gered wilde worden. De operatie in Somalië was echter veel meer dan de 'Black-Hawk-down'-episode. In de door Clarke en Herbst geredigeerde bundel worden meerdere oorzaken beschreven voor het falen van de verschillende operaties die tussen 1992 en 1995 de tragedie in Somalië hadden moeten beëindigen. Zo wordt er onder meer aandacht besteed aan *nationbuilding* in het conflictgebied, de mandatering van de operaties, de interactie tussen de militaire operaties en de ngo's en de historische en economische oorzaken en gevolgen van de conflicten in Somalië. Wat dit boek zo interessant maakt, is dat de meeste auteurs ten tijde van de humanitaire interventie als beleidsmaker in Washington of als militair in Somalië nauw bij de operaties waren betrokken. In een veertiental essays krijgt de lezer een goede indruk van wat er in Somalië verkeerd ging en welke lering men daaruit kan trekken voor toekomstige humanitaire interventies.

*** Black Hawk down. A story of modern war**/Mark Bowden (New York, 2000) ISBN 0-14-0288850-3.

Met oog voor detail en bijzonder realistisch, beschrijft Bowden de gebeurtenissen in Mogadishu van 3 oktober 1993. Op die dag probeerden ongeveer honderd Amerikaanse *Rangers* en leden van *Delta Force* bij verrassing twee Somalische 'assistent bendeleiders' gevangen te nemen. De actie zou niet langer dan zestig minuten duren. In werkelijkheid ontaardde deze operatie in een veldslag met duizenden zwaar bewapende Somaliërs. Aan Amerikaanse zijde sneuvelde er achttien soldaten en vielen er ruim zeventig gewonden, de Somalische verliezen bedroegen honderden doden en gewonden. Aan de hand van persoonlijke verslagen laat Bowden indringend zien wat de gevolgen zijn van (grenzeloze) zelfoverschatting en gemakzucht aan eigen zijde en het schromelijk onderschatten van het 'lerend vermogen' van de tegenstander.

*** Tussen clans en krijgsheren. Hulpverleners in de vuurlinie**/John Burnett (Haarlem, 2005) ISBN 90-230-1174-0

Eind 1998 teisterden zware stortregens Somalië waarbij het zuiden van het land grotendeels overstroomde. Na een algemeen verzoek van het *World Food Program* van de VN meldt de voormalig journalist en zeezeiler John Burnett zich aan voor hulpverlening aan het getroffen rampgebied. Dit boek met de oorspronkelijke titel *Where soldiers fear to tread*, vertelt het persoonlijke relaas van een hulpverlener die met alle gevaren van een conflictregio te maken krijgt. Met gevoel voor detail beschrijft hij hoe moeilijk het is om onbeschermd en onbewapend in een *failed state* het altruïstisch ideaal hoog te houden, terwijl de kogels hem om de oren vliegen. Al laverend tussen gedrogeerde kindsoldaten met AK-47's, corrupte ambtenaren en strijdende clans, brengt hij mensen eten die hem de volgende dag weer met de dood bedreigen. Burnetts verhaal is bovenal een aanklacht tegen de onverantwoorde wijze waarop hulpverleners op pad worden gestuurd. Het boek is geschreven als een literaire roman en leest als een spannende thriller, met het verschil dat dit drama geheel op waarheid is gebaseerd.

**** The root causes of Sudan's civil wars/Douglas H. Johnson (Oxford, 2006) ISBN 0-253-21584-6**

Johnsons boek biedt een beknopt, analytisch en helder geschreven overzicht van de geschiedenis van Soedans burgeroorlogen, dat tot in de negentiende eeuw teruggaat. Het is een aanrader voor ieder die voor het eerst met Soedan en zijn bevolking wordt geconfronteerd. Johnson, die een historische en antropologische aanpak combineert, legt uit dat de bestuurlijke en economische ongelijkheid tussen noord en zuid ten grondslag ligt aan Soedans problemen en niet het koloniale verleden of de tegenstelling tussen Arabieren en Afrikanen.

**** Darfur. A short history of a long war/Julie Flint en Alex de Waal (Londen/New York, 2005) ISBN 1-84277-697-5**

Het conflict in Darfur, het westelijk deel van Soedan, gaat ver terug in de tijd. Deze gecompliceerde geschiedenis wordt in het beknopte boek van Flint en De Waal helder uit de doeken gedaan. Het boek, dat journalistiek van opzet en toon is, levert een onthutsend inzicht in de gewelddadige binnenlandse politiek van Soedan. De opkomst, de ideologie en de verrichtingen van de *Janjaweed* vormen het belangrijkste onderwerp. Deze militie trok in 2004 met steun van de machthebbers in de hoofdstad Khartoem moordend, verkrachtend en plunderend door Darfur. De leiders van deze moordcampagne spelen overigens nog steeds een actieve politieke rol in het land. De auteurs besteden ook aandacht aan de intern sterk verdeelde Darfurse verzetsbeweging. Tevens belichten zij de criminele en funeste rol die het Libië van kolonel Gadaffi in het conflict heeft gespeeld. Ten slotte geeft het boek enig inzicht in de groeiende betrokkenheid van China bij Soedan. *Darfur. A short history of a long war* is een must voor ieder die beroepsmatig iets met dit deel van Afrika te maken krijgt.

**** Darfur's sorrow. A history of destruction and genocide/M.W. Daly (Cambridge, 2007) ISBN 978-0-521-69962-4**

Wie zich na het lezen van Flint en De Waal verder in Darfur wil verdiepen en wat meer historische context wil, kan terecht bij deze studie van Daly, die eerder al over Soedan publiceerde. Hij gaat ver terug in de geschiedenis van deze *frontier province*, die lange tijd

een onafhankelijk sultanaat is geweest; deze staat speelde een belangrijke rol in de intra-Afrikaanse slavenhandel die de Britten in de negentiende eeuw meestal vergeefs probeerden te bestrijden. In 1916 werd Darfur bij het Britse koloniale rijk gevoegd, waarmee een periode van veronachtzaming (*benign neglect*) begon. Toen Darfur in 1956 deel ging uitmaken van het in dat jaar onafhankelijk geworden Soedan, kwam er aan dit 'beleid' van verwaarlozing geen einde. De geschiedenis van deze streek in het westelijk deel van Soedan is dan ook bepaald niet opwekkend: uitbuiting, droogte, hongersnood, veediefstal, stammenstrijd, gewelddadige interventies en religieuze twisten zijn steeds terugkerende thema's. Bij dit alles laat Daly zoveel personen (en hun tribale en religieuze achtergronden) aan bod komen dat het de lezer af en toe duizelt. Wie doorzet, wordt echter beloond, want *Darfur's sorrow* geeft een goed beeld van het verleden en heden van dit gebied. De laatste vijftig pagina's (van de 316) gaan in op de huidige crisis. Over de toekomst van Darfur is Daly niet erg optimistisch.

*** **Darfur. The ambiguous genocide**/Gérard Prunier (2e herziene druk; Ithaca, 2007) ISBN 978-0-8014-4602-3

Ook Prunier, bekend om zijn boek over de genocide in Rwanda, doet een poging het conflict in Darfur inzichtelijk te maken voor een niet in dit deel van Afrika gespecialiseerd lezerspubliek. Tot op zekere hoogte is hij daarin geslaagd, zij het dat de bondigheid die hij betracht, de leesbaarheid niet altijd ten goede komt. Prunier, die diep de geschiedenis induikt, beschrijft Darfur als slachtoffer van externe krachten en van externe conflicten die mede op het grondgebied van deze streek werden en worden uitgevochten, zoals de burgeroorlog in Tsjaad met een forse bemoeienis van Libië daarbij, en meer actueel de strijd tussen noord en zuid in Soedan zelf. Hij laat duidelijk uitkomen dat Darfur vanouds een multi-etnische streek is en dat de bipolaire tegenstelling tussen 'Arabisch' en 'Afrikaans' het gebied van buitenaf is opgedrongen. Toen in 2003 de berichten over grootschalige moordpartijen in Darfur in de pers begonnen te verschijnen, drong de vraag zich op of het Afrikaanse continent opnieuw het toneel was van een genocide. Terwijl deze vraag door het merendeel van de internationale waarnemers bevestigend werd beantwoord, betoogt Prunier dat dit naar een strikte interpretatie van het begrip genocide eigenlijk niet het geval is. Vandaar de titel van zijn boek. Dit maakt de humanitaire tragedie in Darfur er zijns inziens niet minder om.

* **The devil came on horseback, bearing witness to the genocide in Darfur**/Brian Steidle en Gretchen Steidle Wallace (New York, 2007) ISBN 978-1-5864-474-3

Begin 2003 riep de Afrikaanse Unie (AU) een monitormissie in het leven van driehonderd waarnemers die de grootschalige mensenrechtenschendingen in Darfur moesten onderzoeken onder bescherming van 1.700 soldaten. De 27-jarige ex-kapitein van het *US Marine Corps*, Brian Steidle, was één van die waarnemers. Hij werd halverwege 2004 door de AU ingehuurd om de situatie in Darfur in kaart te brengen. Als ongewapend militair-waarnemer was hij, toen het conflict inmiddels al als genocide was aangemerkt, dagelijks getuige van gruwelijke moordpartijen uitgevoerd door de Arabische nomadenmilitie *Janjaweed* en het Soedanese regeringsleger. De zwarte Afrikaanse burgerbevolking werd systematisch afgeslacht omdat zij 'simpelweg' te donker was. Steidle had echter geen enkele bevoegdheid om de burgers te beschermen en kon slechts lijdzaam toezien hoe de genocide zich onder zijn neus voltrok. Zijn functie als waarnemer stond haaks op zijn militaire (op daadkrachtig handelen gerichte) achtergrond. Dagelijks documenteerde hij zijn bevindingen in de hoop dat de AU met een daadkrachtige interventie de genocide zou beëindigen. Ondanks voldoende bewijs gebeurde er

niets. Gefrustreerd door de onwil van de internationale gemeenschap nam hij ontslag. Sindsdien probeert hij de wereld ervan te overtuigen dat de nog altijd voortgaande genocide moet worden gestopt. Dit boek is een middel daartoe. Het is als “portret van de slachtoffers in Darfur”, een krachtige schreeuw om actie.

**** Genocide in Darfur. Investigating the atrocities in the Sudan**/Samuel Totten en Eric Markusen, eds. (New York, 2006) ISBN 0-415-95329-4

Dit boek heeft het *Darfur Atrocities Documentation Project* als onderwerp. *Genocide in Darfur* beschrijft de geboorte van het project onder auspiciën van de Amerikaanse regering, de gebruikte methodologie en de resultaten. Het project is vanuit historisch oogpunt interessant omdat het de eerste keer is dat een land onderzoek doet naar grootschalig geweld in een ander land teneinde vast te stellen of er sprake is van genocide. Het is ook de eerste keer dat een land dat de *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* heeft ondertekend, de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties tot actie probeert aan te zetten op een moment waarop de genocide zich nog voltrekt. Het boek is vlot geschreven en beschrijft soms op indringende wijze de wreedheden waaraan de Soedanese regering zich tezamen met en gesteund door Arabische milities schuldig maakte.

West-Afrika

**** The mask of anarchy. The destruction of Liberia and the religious dimension of an African civil war/Stephen Ellis (Londen, 1999) ISBN 0-8147-2238-5**

Een boeiend boek over de burgeroorlog in Liberia, 1989-1997. Het boek beschrijft hoe deze *failed state* tijdens de oorlog totaal is geruïneerd door de gewapende facties die zich van de staatsorganen hadden meester gemaakt. 60.000 mensen werden gedood, vele honderdduizenden vluchtten naar de buurlanden. Van Liberia's grondstoffen en natuurlijke rijkdommen is niets meer over. In het buitenland trok de burgeroorlog vooral de aandacht vanwege de inzet van kindsoldaten, moordpartijen door bizar uitgedoste strijders, en plundering en kannibalisme. Het eerste deel van het boek beschrijft het verloop van de burgeroorlog die in 1980 begon met een militaire staatsgreep. In 1989 mengde Charles Taylor (hij staat anno 2007 terecht voor het Internationale Strafhof in Den Haag) zich met zijn rebellenleger in de strijd. Steeds meer *war lords* gingen met hun legertjes aan de burgeroorlog deelnemen. Elk van deze legertjes was op etnische basis gerekruteerd. Tribale tegenstellingen werden het voornaamste wapen in de Liberiaanse politiek en op het strijdtoneel. In het tweede deel probeert de auteur een verklaring te vinden voor de 'etnisering' van de strijd en het bizarre geweld van de burgeroorlog. Hij zoekt die in de terugkeer van de animistische religie en cultuur, die in geperverteerde vorm, door middel van geheime genootschappen, ritueel en kannibalisme, verweven raakte met de politiek. Ellis vestigt hiermee de aandacht op de rol van religie bij het ontstaan en het verloop van gewelddadige conflicten in Afrika.

**** Between democracy and terror: The Sierra Leone civil war/Ibrahim Abdullah, ed. (Dakar, 2004) ISBN 2-86978-123-7**

De bundel van Ibrahim Abdullah is zonder twijfel het beste wetenschappelijke boek over de burgeroorlog in Sierra Leone (1991-2002) in het algemeen en het ontwikkelingsproces van de rebellenbeweging *Revolutionary United Front* (RUF) in het bijzonder. Via een heldere structuur worden de politiek-economische oorzaken en gevolgen van een van Afrika's bloedigste conflicten inzichtelijk gemaakt. Het gehele traject van historische achtergrond tot de weg naar vrede komt aan bod. Ook worden enkele voorgaande wetenschappelijke publicaties over de burgeroorlog behandeld, waarbij met name *Fighting for the rain forest* van Paul Richards het wegens grove fouten en incorrecte conclusies moet ontgelden. Als een rode draad loopt door het boek de vraag hoe en waarom het RUF tot een meedogenloze guerrillabeweging uitgroeide. De auteurs concluderen eensgezind dat vooral het *Lumpen*-karakter (een niet-opgeleide jeugdige onderklasse met een sterke hang naar geweld) van het RUF hiervoor de basis heeft gelegd. *Between democracy and terror* is een aanrader voor iedereen die een duidelijk gestructureerd overzicht wil krijgen van de burgeroorlog in Sierra Leone.

**** A dirty war in West Africa. The RUF and the destruction of Sierra Leone/ Lansana Gberie (Bloomington, 2005) ISBN 0-253-21855-1**

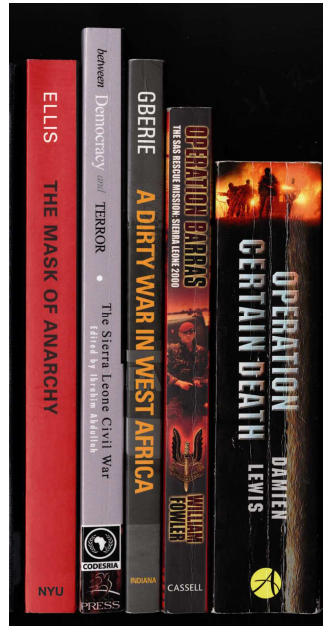
Tijdens de burgeroorlog in Sierra Leone (1991-2002) kwamen ongeveer 75.000 mensen om het leven en werd de helft van de bevolking van huis en haard verdreven. Het conflict trok vooral de aandacht vanwege het extreem wrede karakter. Met name de gruweldaden begaan

door het RUF-rebellenleger wekten wereldwijd afschuw. Het stelselmatig martelen, verkrachten, plunderen, kidnappen van kinderen en (inherent daaraan) inzetten van kindsoldaten en het massaal amputeren van ledematen van de burgerbevolking, was gaandeweg een doel op zich geworden. Gberie die tijdens de burgeroorlog als journalist in Sierra Leone werkte, beschrijft in deze degelijke publicatie de oorzaken van het conflict, aangevuld met ervaringen uit de eerste hand. Daarbij staat de wording van het RUF-leger tot een ongecontroleerde moordmachine centraal. Ook de diamanthandel en de rol van de Liberiaanse president Charles Taylor als dé katalysator van het conflict worden uit de doeken gedaan.

* **Operation Barras. The SAS rescue mission: Sierra Leone 2000**/Willam Fowler (Londen, 2004) ISBN 0-304-36699-4

* **Operation Certain Death. The inside story of the SAS's greatest battle**/ Damien Lewis (Londen, 2004) ISBN 978-0-09-946642-0

Barras is de codenaam van een reddingsoperatie die op 10 september 2000 door de Britse SAS en een compagnie van het *Parachute Regiment* werd uitgevoerd. Het doel van deze gewaagde actie was het bevrijden van zes Britse militairen – leden van de VN-vredesmacht UNAMSIL – die diep in de jungle van Sierra Leone gevangen werden gehouden. De gijzelnemers waren de *West Side Boys* (WSB), een strijdgroep die leefde van illegale handel, roof en afpersing. Het gedrag van de WSB, die veel kindsoldaten in de gelederen had, was zeer gewelddadig en, mede onder invloed van drugs, ook erg onvoorspelbaar. Majoor b.d. Fowler doet, op basis van niet-gerubriceerd materiaal en interviews, nuchter verslag van deze operatie die wereldwijd en vooral in kringen van *special forces* bewondering oogstte. Zijn boek biedt echter meer dan alleen een beschrijving van *Barras*. In grote lijnen vertelt hij de geschiedenis van Sierra Leone, dat na het onafhankelijk worden in chaos en burgeroorlog wegzakte. Hij behandelt de opkomst van het RUF en de bemoeienis van buitenlandse huurlingen met het land. Uitgebreid staat hij stil bij de rol van de VN en bij operatie *Palliser* (de Britse interventie in 2000). Fowlers boek loont de moeite voor de lezer die specifiek in operatie *Barras* is geïnteresseerd, maar ook voor de lezer die op zoek is naar een kort relaas van de burgeroorlog in Sierra Leone. Als aanvulling op *Operation Barras* kan *Operation Certain Death* worden gelezen. De heroïsche titel van het boek verwijst naar de alternatieve benaming die SAS-militairen voor de gewaagde raid op het kamp van de WSB bedachten. In tegenstelling tot Fowler beperkt Lewis zich tot een beschrijving van de voorbereiding en de uitvoering van de operatie. Hij legt hierbij de nadruk op de persoonlijke ervaringen van zowel de gijzelaars als de militairen die de reddingsactie uitvoerden. Ondanks de storende fictieve dialogen leest *Operation Certain Death* als een spannend jongensboek dat je maar moeilijk kan wegleggen.

Kindsoldaten

**** Children at war/P.W. Singer (New York, 2005) ISBN 0-375-42349-4**

Hoewel kindsoldaten ook elders in de wereld werden en worden ingezet, is Afrika op dit vlak de trieste recordhouder. In vrijwel alle oorlogen die sinds 1990 op dit continent hebben gewoed of nog woeden, zijn op grote schaal kinderen als gewapende strijders ingezet. Ook laten de gewapende groepen en regeringslegers die deze oorlogen voeren, jongens en meisjes tal van andere diensten verrichten. Singer, wiens boek een goede introductie is tot de wereld van de kindsoldaten, ontleent de meeste voorbeelden dan ook aan Afrika. In korte hoofdstukken behandelt hij een groot aantal aspecten van dit schokkende verschijnsel, zoals de manier waarop kinderen voor de oorlog worden geronseld, de vaak gruwelijke wijze waarop zij worden gedrild, hun vaak dierste wijze van vechten, de betrokkenheid van minderjarigen bij terrorisme, de voorsnog weinig succesrijke pogingen de inzet van kindsoldaten te bestrijden en de pogingen voormalige (dikwijls getraumatiseerde) kindsoldaten een nieuwe toekomst te bieden. Een van Singers stellingen is dat westerse krijgsmachten hun militairen onvoldoende op gewapende confrontaties met kindsoldaten voorbereiden. In een apart hoofdstuk probeert hij in die lacune te voorzien door aan te geven hoe militairen in zo'n situatie het best kunnen handelen. Zijn advies mondt uit in een aantal instructiekaart-achtige richtlijnen.

**** Child soldiers. From violence to protection/Michael Wessells (Cambridge/Londen, 2006) ISBN 0-674-02359-5**

Een goed alternatief voor en tevens een goede aanvulling op het boek van Singer is *Child soldiers* van de psycholoog Michael Wessells. Ook hij probeert het complexe verschijnsel van de kindsoldaat zo volledig mogelijk in kaart te brengen. Veel meer dan Singer legt hij de nadruk op het feit dat er niet één type kindsoldaat bestaat en dat men niet de fout moet maken alle kindsoldaten louter als lijdelijke slachtoffers te beschouwen. Niet alleen omdat zij als soldaat vaak ook dader zijn en soms verschrikkelijke gruweldaden op hun geweten hebben,

maar ook omdat zij, ondanks de moeilijke situatie waarin zij verkeren, er toch in slagen enige greep op hun eigen lot te houden. Sommigen kiezen er zelfs bewust voor om de wapens op te nemen, bijvoorbeeld omdat zij zich willen wreken op de moordenaars van hun ouders. Kindsoldaten vertonen, aldus Wessells, vaak meer veerkracht dan medewerkers van hulporganisaties vrijwel automatisch aannemen. Een andere interessante observatie van hem is dat in oorlogsgebieden kindsoldaten er vaak beter aan toe zijn dan de overige kinderen, die minder bescherming genieten en minder te eten hebben. Wat Wessells vooral wil zeggen, is dat hulpverleners die betrokken zijn bij de hulp aan (gewezen) kindsoldaten, deze kinderen niet eenzijdig als willoos slachtoffer moeten behandelen. Het verschijnsel kindsoldaten staat de laatste jaren volop in de belangstelling.

**** Child soldiers in Africa/Alcinda Honwana (Philadelphia, 2006) ISBN 0-8122-1987-2**

Een andere aanbevelenswaardige studie is *Child soldiers in Africa* van Alcinda Honwana. Deze antropologe, die momenteel de Prins Claus Leerstoel in Den Haag en Utrecht bekleedt, deed uitgebreid onderzoek naar de mentale verwerking van de burgeroorlogen in Angola en Mozambique. Zij sprak met een groot aantal jongens en meisjes die in een van de strijdgroepen hebben gediend. Vooral op basis van die interviews beschrijft zij hun lotgevallen. Hoewel de titel van het boek anders doet vermoeden, beperkt het zich tot Angola en Mozambique.

*** A long way gone. Memoirs of a boy soldier/Ishmael Beah (London, 2007) ISBN 978-0-00-725382-1**

Anno 2007 zijn er wereldwijd ongeveer 300.000 kindsoldaten actief, verdeeld over meer dan vijftig conflicten. Ishmael Beah was één van hen. In de indrukwekkende bestseller *A long way gone* beschrijft Beah zijn leven als kindsoldaat tijdens de burgeroorlog in Sierra Leone (1991-2002). Op twaalfjarige leeftijd raakt Ishmael door een aanval van het RUF-rebellenleger van huis en haard verdreven. Bijna een jaar lang is hij voor de gevechtshandelingen op de vlucht. Op een gegeven moment wordt hij gedwongen zich bij een groep regeringsmilitairen aan te sluiten. Drie jaar lang vecht hij als een ongecontroleerde moordmachine voor het regeringsleger, dat in tactiek en aanvalsmethode weinig verschilde van het gevreesde RUF-rebellenleger. Onder constante invloed van amfetamine, marihuana en *brown brown* (een mengsel van cocaïne en kruid) trekt hij met zijn eenheid plunderend van dorp naar dorp, waarbij alle inwoners werden vermoord. Op meeslepende wijze vertelt Beah onder meer hoe zij 's avonds naar oorlogsfilms keken om de volgende dag de Rambo-kunsten in de praktijk te brengen. In zijn memoires besteedt Beah ook aandacht aan zijn moeizame rehabilitatieproces in het UNICEF-opvangcentrum in Freetown. Hij eindigt zijn verhaal met zijn vlucht naar New York. *A Long Way Gone* is een meeslepende *pageturner* "of a child's journey through hell and back". Er is een Nederlandse vertaling van dit boek: *Ver van huis. Herinneringen van een kindsoldaat* (Amsterdam, 2007). ISBN 978-90-218-0004-2.

*** En toen moest ik mijn broer doodbijten/Els De Temmerman (Antwerpen, 2007) ISBN 978-90-5240-957-3**

Achter deze titel schuilt een aangrijpend dagboek van de Belgische journaliste Els De Temmerman. Tussen 1992 en 1996 werkte zij onder meer als correspondentie voor *de Volkskrant* en de *VRT*. Tijdens haar werkzaamheden werd de journaliste gegrepen door het lot van de Oegandese kinderen die het vooral moesten ontgelden in de strijd van het *Lord's Resistance Army* (LRA) van Joseph Kony tegen het bewind van president Museveni. Naar schatting heeft de LRA 60.000 kinderen ontvoerd, die als kindsoldaat of seksslavin de gruwelijkste handelingen moesten verrichten. In 2003 richtte De Temmerman in Lira, Noord-Oeganda, een opvangcentrum op voor kinderen die uit LRA-kampen waren gevlucht. Dit dagboek (2004-2006) beschrijft de moeizame pogingen om de zwaar gehavende 'wrakken' in de samenleving te integreren. Want hoe rehabiliteer je een elfjarig kind dat samen met zijn broertje wordt gedwongen hun andere broertje dood te bijten? Of een jongen die zijn vader moest doodschieten? Deze en andere aangrijpende verhalen van voormalige kindsoldaten over ontvoeringen, jarenlange systematische verkrachtingen, de massale slachtpartijen die zij uitvoerden en familieleden die voor hun ogen werden vermoord, voeren de lezer mee tot in de diepste afgronden van de menselijke wreedheid: het bizarre sadistische oerwoud van Joseph Kony. Tevens biedt het boek een dieper inzicht in het zelfbestendige karakter van de conflicten in de regio en de nauw verweven banden tussen de LRA en Soedan, Somalië en de Democratische Republiek Congo.

Afrika op het witte doek

Black Hawk down/ Ridley Scott (Columbia Tristar Home Video, 2001) 138 min.

Black Hawk down is de verfilming van het gelijknamige boek van Mark Bowden. Om de film zo realistisch mogelijk te maken, heeft Scott hulp gekregen van enkele militairen die aan de desastreuze actie hebben deelgenomen, onder wie een van de betrokken Black Hawk-piloten. De film geeft de kijker een goede indruk van de omstandigheden in Mogadishu en van de redenen waarom de Amerikanen zich na dit incident uit Somalië terugtrokken.

Blood Diamond/ Edward Zwick (Warner Home Entertainment, 2006) 137 min.

De bloedstollende Hollywoodfilm *Blood Diamond* speelt zich af tijdens de burgeroorlog in Sierra Leone eind jaren negentig en ageert tegen het gebruik van conflictdiamanten. Tijdens een aanval van het RUF wordt de eenvoudige visserman Solomon Vandy (Djimon Hounsou) gevangengenomen en als slaaf tewerkgesteld om diamanten te zoeken. Zijn vrouw en twee kinderen weten te vluchten en belanden in een vluchtelingenkamp. Zijn oudste zoon wordt echter door de rebellen opgepakt en als kindsoldaat ingezet. Op het moment dat Solomon een roze diamant ter grootte van een ei vindt, realiseert hij zich dat deze rijke vondst de enige mogelijkheid is om zijn gezin te herenigen. Bij toeval ontmoet hij de diamantsmokkelaar Danny Archer (Leonardo DiCaprio). Archer belooft Solomons familie terug te vinden, in ruil voor de diamant. *Blood Diamond* geeft de kijker een goede indruk van de vele facetten (met name dat van kindsoldaten) van een Afrikaanse burgeroorlog.

Shooting dogs/ Michael Caton-Jones (BBC, 2005) 115 min.

Shooting dogs speelt zich af rondom de katholieke school *École Technique Officielle* nabij de Rwandese hoofdstad Kigali. Hier geven een oude Engelse priester (John Hurt) en een jonge leraar (Hugh Dancy) les aan Rwandese kinderen. Het schoolterrein biedt tevens plaats aan een detachement Belgische blauwhelmen dat toezicht moet houden op de vrede tussen de Hutu- en de Tutsi-bevolking. Als in april 1994 de genocide begint, kunnen de Belgische blauwhelmen weinig anders doen dan lijdzaam toekijken, omdat zij geen mandaat hebben om te interveniëren. Duizenden Tutsi's vluchten naar het veilig geachte schoolterrein. Na enkele dagen wordt de school omsingeld door een uitzinnige menigte bewapende Hutu's. Zodra de militairen de opdracht krijgen te evacueren, weet de kijker hoe de film gaat aflopen. *Shooting Dogs* is een realistische film. Dat de film op locatie is geschoten en dat de cast en crew deels uit lokale mensen bestaat, heeft daaraan bijgedragen. Recht voor je raap en zonder nuances of romantiek geeft Caton-Jones de kijker een goed beeld van het begin van de Rwandese genocide. Door alle getoonde gruwelen en doordat je al weet hoe verschrikkelijk het zal eindigen, heb je als kijker moeite om de film uit te zitten en niet de ogen voor dit drama te sluiten. Net zoals de VN dat deed.

Hotel Rwanda/George Terry (RCV Home Entertainment, 2004) 121 min.

Regisseur George Terry probeert met het verhaal van hoteleigenaar Paul Rusesabagina (Don Cheadle) de verschrikkingen van de Rwandese genocide in 1994 aan het grote publiek te tonen. De Hutu Rusesabagina redde ongeveer 1.200 Tutsi's door hen in zijn hotel *Mille Collines* te verbergen. Ondanks het commerciële oogmerk geeft *Hotel Rwanda* een goede indruk van de dramatische gebeurtenis in Rwanda.

Sand and sorrow/ Paul Freedman en George Clooney (USA, 2007) 91 min.

Regisseur Paul Freedman en acteur George Clooney proberen met deze onthutsende documentaire over de genocide in Darfur de aandacht van de internationale gemeenschap te trekken en hen te bewegen een interventiemacht naar het gebied te sturen. Na de vertoning van de meest gruwelijke beelden, becommentarieerd door Clooney, rest de kijker maar één vraag: waarom heeft de VN niet (eerder) ingegrepen?!

